

ЕКОЛОГИЧНИЯТ КОД НА НОВАТА ОСП И БЪЛГАРСКИЯТ СЕЛСКОСТОПАНСКИ ПРОИЗВОДИТЕЛ

Представени са резултати от ЕСИ „Екологичната култура на българския селскостопански производител”, проведено на територията на област Благоевград през 2010 г. Те са представителни за селскостопанските производители от региона, който се характерен с дребноплощно производство. Те показват висока екологична култура на респондентите и нагласите им за бъдеща стопанска активност, което е сериозен потенциал за ефективно усвояване на новата бюджетна и референтна рамка на ОСП, влизаща в сила от 1 януари 2014 г.

*„Екологията е икономика на природата.”
Хекел, 1866 г.*

Общностна селскостопанска политика

Пълноправното членство на България в Европейския съюз от 2007 г. дава възможности за българските производители на селскостопанска продукция да се възползват от общностната земеделска политика. Общата селскостопанска политика (ОСП) е създадена на 30 юли 1962 г. по силата на чл. 39 от Римския договор (1957 г.) и ще остане в историята като първата и най-добре развита интеграционна политика на Европа, най-силното спояващо звено на Европейската икономическа общност. В резултат от предприетите мерки в началото на 70-те години на миналия век общността е осигурена с хранителни продукти на разумни цени, производителността в земеделието е повишена, пазарите са стабилизирани, с което основните цели на ОСП са постигнати. Следващите две десетилетия се характеризират със свръхпроизводство, което налага промени в ОСП и съвпада с преосмислянето на отношенията между обществото, природата и човека. Съвременните тенденции очертават кризисна точка в тези отношения, което предизвиква редица обществени науки да задълбочат проучванията в областта на теорията за устойчивото развитие, включваща най-важните икономически, социални и екологични проблеми на съвременния свят. Философията на срещата на най-високо равнище в Рио де

¹ Пламена Йовчевска е доц. д-р в Института по аграрна икономика – София, e-mail: yovchevska@abv.bg.

Жанейро през 1992 г., одобрила пътя на устойчивото развитие като “Дневен ред на XXI век”, е насочена към хармонизиране на отношенията човек-околна среда и общество-природа. На този форум се откроява и ролята на селското стопанство като част от системата на материалното производство, в която биологичният кръговрат на веществата и енергията от екосистемите е в неразривна връзка с целесъобразната стопанска дейност на индивида и икономическите системи на обществото. Това прави агроекосистемите компонент на екологичните и на икономическите системи и **предопределя мястото на селското стопанство в теорията за устойчивото развитие**. Принципът на **устойчивост** **предполага изискването** стопанската дейност в отрасъла да се води така, че природните ресурси да бъдат **съхранени за следващите поколения**. Това се постига с **превенция на природните рискове, запазване на биоразнообразието и ландшафта, осигуряване на хранителна сигурност** и др.

По-нататък се прави характеристика на промените в общностната селскостопанска политика за периода до 2020 г. За определяне на готовността на България за провеждане на тази политика се представят резултати от емпирично социологическо изследване, показващо екологичната култура на селскостопански производители.

Промени в общностната селскостопанска политика

След 1992 г. в отговор на глобалните предизвикателства производството на екологично чиста продукция е сред най-важните приоритети на селскостопанската политика на Европейския съюз. Съществено значение придобива регионалното и местното позициониране на проблемите. Местната стратегия за устойчиво развитие, част от декларацията от Рио, сочи, че въпросите за околната среда най-добре се решават с участие на всички засегнати граждани на съответното ниво (UNCED, 1992:2). В съответствие с глава 28 на „Агенда 21”, известна като местна Агенда 21 (Local Agenda 21 (LA 21)) местните общности играят важна роля при прилагането на устойчивостта, защото те най-добре познават условията и спецификата на региона (Wagner 2006, Magda, Bozsik 2010). За да постигнат консенсус по местната Агенда 21, местните власти трябва да се консултират с населението, с цел да се изработят най-добрите и работещи стратегии. Същевременно процесът на консултации допринася за повишаване познанието на гражданите по въпросите на устойчивото развитие. Политиките и приетите норми от местните власти за постигане на „Агенда 21” се оценяват, модифицират и адаптират към стратегическите цели на региона, за който се отнасят (UNCED, 1992, p. 285).

Жителите на Европа са особено чувствителни и съпричастни към решаването на глобалните проблеми на устойчивото развитие, пред които човечеството се изправя. С особено голяма сила това важи за началото на новото хилядолетие. На 03.03.2010 г. Европейската комисия публикува Съобщение Европа 2020, COM(2010) 2020, Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж.

Документът „Европа 2020“ предлага три подсилващи се и взаимно допълващи се стратегически приоритета:

- интелигентен растеж: изграждане на икономика, основаваща се на знания и иновации;
- устойчив растеж: насърчаване на по-екологична и по-конкурентоспособна икономика с по-ефективно използване на ресурсите;
- приобщаващ растеж: стимулиране на икономика с високи равнища на заетост, която да доведе до социално и териториално сближаване.

Стратегията е документ, определящ визията за Европа – интелигентна, зелена, на всички. „Европа 2020“ наследява Лисабонския договор и е призвана да обедини усилията на Стария континент в посока преодоляване последиците от световната криза, като същевременно откроява необходимост от дългосрочно програмиране. Във връзка с това трите стратегически за ЕС цели ще се реализират посредством конкретни инициативи на национално и местно ниво.

Стратегията „Европа 2020“ разкрива нова перспектива пред аграрния отрасъл и развитието на селските райони на Стария континент. Дебатът се фокусира върху новия референтен и бюджетен период на Общностната селскостопанска политика, върху нейните цели, принципи и принос за стратегията „Европа 2020“. Официалните обществени консултации за бъдещето на ОСП след 2013 г., обявени от комисаря по земеделие Чолос, се провеждат под надслов „Вашите идеи са важни за нас“. В края на 2010 г. Европейската комисия обнародва комуникация – документ, посочващ различни възможности за промени в европейската аграрна политика. В него са отразени и мнения, обобщени след края на обществената дискусията, от която зависи в какви политики ще се вгради намаляващият финансов пакет, предвиден за ОСП, който от 79% през 1980 г. се понижава на 44% през 2010 г. Заявените обществени приоритети са определящи при разчетите за следващия референтен и бюджетен период. През 2014-2020 г. разходите за ОСП се намаляват до 39% от бюджета на ЕС. Това налага по-целенасочено предвиждане и ориентиране на финансовите потоци към приоритетни за съответната страна селскостопански сектори и райони.

Новият бюджетен и референтен период на ОСП (2014-2020) – екологично и иновативно селскостопанско производство

На 12.10.2011 г. Европейската комисия представя проект за реформа на ОСП за периода след 2013 г. Поредната реформата на най-старата и най-скъпоструваща общностна политика има за цел селското стопанство в цяла Европа да стане по-конкурентоспособно, по-устойчиво, по-иновативно и по-стабилно, за да осигури здравословна и качествена храна на гражданите, опазването на околната среда и развитието на селските райони. Проектът за реформа е разписан детайлно и намира нормативен израз в редица актове.

Връзката човек – природа – земеделие е основен приоритет на ОСП през XXI век. В нея се вписват всички политики, осигуряващи устойчиво развитие. Тя има системен характер и гарантира осигуряване на екзистенциалната рамка на човека посредством съхранена жизнена среда и екологосъобразно производство на здравословна храна. Древните мислители са синтезирали силата на природата в сентенцията „*Medicus curat, natura sanat*” - лекарят лекува, природата излекува. Само природна среда със запазени и съхранени компоненти може да осигури производство на екологично чисти храни - основен приоритет при променената и осъвременена ОСП, чиято нова бюджетна и референтна рамка стартира след 2013 г. Срещата на производители и потребители все повече се стимулира от редица политики, осигуряващи високо качество на селскостопанската продукция. Пряка връзка с „Европа 2020” има и документът на ЕК², регламентиращ ефикасно и иновативно използване на ресурсите на Стария континент, въпрос, особено значим за селското стопанство. В законодателната рамка на ОСП (2014-2020) са добавени нови цели, предвид насърчаване на екологично производство, запазване на биоразнообразието, устойчиво използване на природните ресурси, извършване на иновации и научноизследователска дейност. При обсъждането на новата ОСП тези идеи са подкрепени и от българските законодателни и административни органи. Насърчава се засилване ролята на иновациите и разнообразяване на възможностите за подкрепа на производителите с цел активизиране на сътрудничеството между селското стопанство и научноизследователската дейност. Значението на тези иновативни решения се преоткрива при променената общностна земеделска политика. В рамките на Европейското партньорство за иновации (ЕПИ) те се извеждат сред шестте приоритета на ОСП на ЕС-27 (2014-2020).³ През 2012 г. се отбелязва 50-годишнината от началото на прилагане на ОСП на ЕС. Във връзка с това оценката на общностната земеделска политика и перспективите ѝ за развитие ще бъдат още по-детайлно анализирани.

Резултати от емпирично социологическо изследване

В рамките на проект, финансиран от Фонд научни изследвания към МОМН, ДО-02/179 от 16.12.2008 г., на 03.03.2010 г. стартира емпирично социологическо изследване (ЕСИ) на тема „Екологичната култура на производителите на селскостопанска продукция”. Съпадението с датата на обявяването на „Европа 2020” от ЕК е случайно, но потвърждава целесъобразността и актуалността на проведеното изследване. **Целта** е да се събере информация за релевантната към производствената дейност екологична култура на производителите на селскостопанска продукция.

Данните от проведеното ЕСИ са представителни за жителите на селата в Благоевградска област на възраст над 18 г. Анкетата обхваща 50 въпроса.

² COM (2011) 21

³ Проект на регламент за Развитие на селските райони за периода 2014-2020 г. www.mzh.government.bg

Районът, в който е позиционирано изследването, е характерен с дребноплощно производство, чиято устойчивост в прилагането на проекологични практики се потвърждава и от резултатите на проведеното ЕСИ.

Над 77% от попадналите в извадката притежават до 10 дка, а почти 12% имат от 10 до 20 дка земеделска земя. Малко под 6% са собствениците на парцели от 20 до 30 дка, под 2% са притежателите на земя от 30 до 50 дка, почти 3% имат между 50 и 70 дка. По-малко от 1% анкетираните са собственици на 70-500 дка земеделска земя.

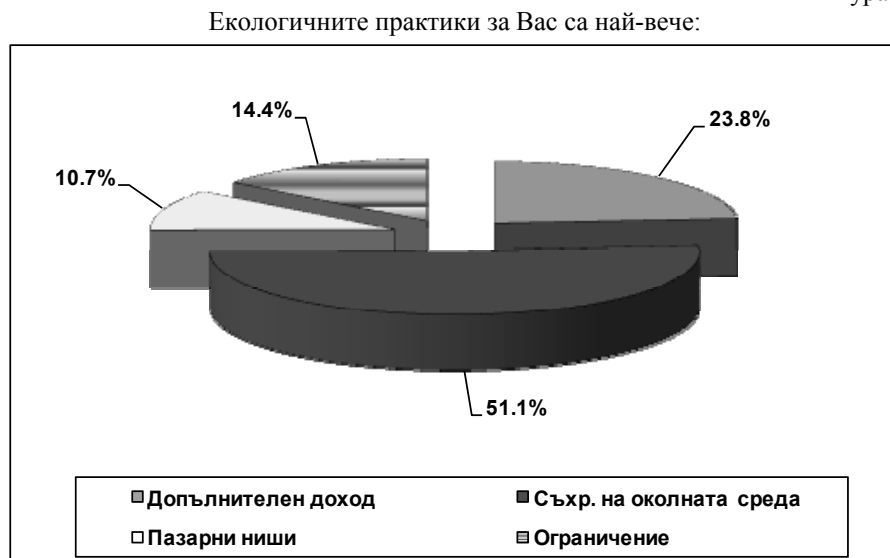
На въпроса *„Как определяте информацията, която имате за ОСП на ЕС“*, всеки трети респондент споделя, че няма такава, а 37% определят информацията, която имат, като минимална. За всеки пети тя е откъслечна. Едва 12% отговарят, че имат доста подробна и пълна информация за ОСП. Отговорите на въпроса *„Откъде предимно сте получили тази информация?“* очертават следната картина. Най-голям дял респонденти – всеки трети, отговаря, че няма информация. Това е един от контролните въпроси и отговорите се припокриват с тези на предходния въпрос, което е белег за достоверност на резултатите от проучването. Малко над 23% от анкетираните са получили информация от средствата за масово осведомяване. С равен дял – почти по 16%, са отговорили „от службите земеделие и гори и от Националната служба за съвети в земеделието“ и „от колеги и роднини“. Едва 5.5% от респондентите споделят, че са получили информация от сдружението на производителите, в което участват. Това са резултати, които след последващо дълбочинно проследяване и анализиране, биха били източник на полезна информация за подобряване на комуникацията със земеделските стопани, при това не само в Благоевградска област. Въпросът *„Нужна ли Ви е информация в това отношение“* предизвиква еднозначен отговор. Почти 95% от респондентите отговарят утвърдително. Специално внимание и допълнителен анализ заслужават и резултатите от отговора на въпроса *„Откъде искате да получавате информация?“* Над 40% отговарят от общината, от кметството. Предвид спецификата на селскостопанския труд и характерните за Благоевградска област природо-географски и инфраструктурни особености, този резултат е закономерен. Голяма част от селата са в труднодостъпни и отдалечени от „центъра“ места, което затруднява селскостопанските производители при търсенето на информация. Логично те биха искали да я получат „на място“. Твърде висок дял са неотговорили – всеки четвърти. При дълбочинния анализ на отговорилиите ще се разкрие техния профил, което ще позволи да се търсят причините за високия дял на хората без отговор на този съществен от гледна точка на изследователите въпрос. Почти 11% очакват да бъдат информирани от медиите, 9% - от службите по земеделие и гори, 4.3% предпочитат компетентни служители на място, 3.6% искат информация от МЗХ. Едва 1.8% не се нуждаят от повече информация. С разширяване кръга на ползвателите на интернет, ще се увеличи и дялът на търсещите информация в мрежата. Сега те са 1.7%, но потенциално сравнително бързо могат да нараснат.

Съществена информация предоставят и резултатите от отговорите на въпроса „Знаете ли, че селскостопанската Ви дейност трябва да отговаря на определени изисквания, за да имате право на европейски помощи?“ Почти всеки трети отговаря отрицателно. Около 60% споделят, че имат откъслечна представа. Останалите – малко под 10%, са запознати подробно. Това са работещите в системата и членове на техните семейства. Тези данни са предпоставка за последващ анализ, предвид оптимизиране функционирането на административните служби и повишаване ефективността от дейността им.

Предвид бъдещата екологизация на ОСП, част от въпросите целят установяване на съответните нагласи на производителите на селскостопанска продукция от Благоевградска област. Получените резултати са твърде характерни. В този регион традиционно отношението към земята е това на добрия стопанин. Скалата на въпроса „Екологичните практики за Вас са най-вече:“ доказва това предположение. За всеки втори анкетиран те са възможност за съхранение на околната среда, а за почти всеки четвърти - за получаване на допълнителни доходи (вж. фиг. 1).

Всеки десети анкетиран отговаря, че екологичните практики са възможност за навлизане в нови пазарни ниши. Едва 14% от респондентите смятат, че са ограничение в производствената дейност. Запитани „За Вас кое е по-важно?“, трима от четирима анкетираните отговарят, че това е да запазят качеството на земята за следващите години. За едва 25% по-важно е да получат повече реколта през текущата година.

Фигура 1

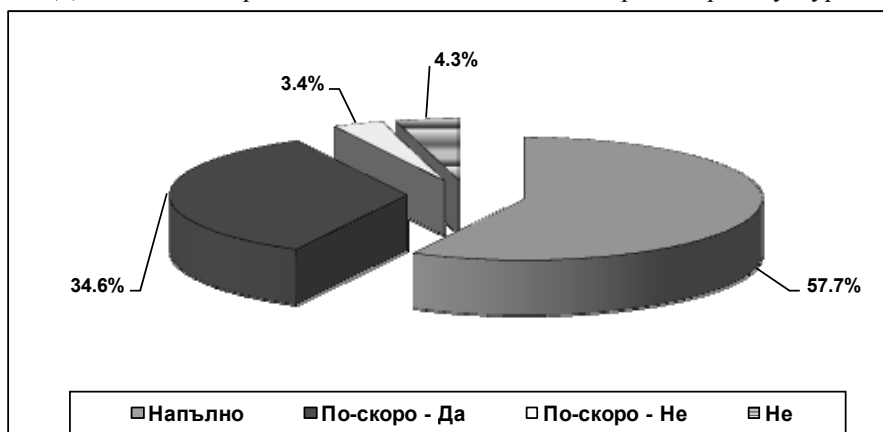

Източник: ЕСИ, Благоевград, 2010 г.

В подкрепа на тази теза са и резултатите от отговора на следващия въпрос (вж. фиг. 2).

Фигура 2

Доколко се съобразявате с качествата на земята при избор на култура

Източник: Проведено ЕСИ Благоевград, 2010.

Преобладаващата част – всеки шести респондент, твърди, че се съобразява напълно с качествените характеристики на земята при избор на културата, която ще отглеждат. Към тази група можем да добавим и отговорилите „по-скоро да”, които са почти 35%. Сумарно за всеки девети от земеделските производители водещи са качествата на основния агроекологичен ресурс – земята. Отговорилите отрицателно – „по-скоро не” и „изобщо не” са под 8%. Все пак трябва да се има предвид, че става дума за дребноплошно производство. Доброто познаване от стопанина на възможностите за отглеждане на всяка отделна култура на поземлените парцели, които обработва, е съществено условие, за да реколтира максимално добър добив. Тази информация и практика се предава от предшествашите генерации и се наследява и пази от следващите. Това е друг вид профил за оценка на традиционните земеделски практики. Неговата значимост ще се преоткрива и ще представлява все по-голям интерес за проучване, предвид предстоящите промени в общността на земеделска политика. Тези нагласи, „успоредени” с европейската екологична чувствителност, са следствие от характерната за региона силна приемственост в усвояването на традиционни селскостопански практики и са типични при дребноплошното производство, за което вече стана дума.

Доказателство в тази насока са и резултатите от отговорите на въпроси, целящи разкриване действителните практики на селскостопанските производители от Благоевградска област. На въпроса *„Спазвате ли агротехническите срокове за отделните мероприятия?”* всеки пети отговаря „напълно”. Почти 40% отговарят „по-скоро да”. С отговор „по-скоро не” са 22% от респондентите, а „въобще не” малко над 17%. След дълбочинно анализиране тези резултати, също биха предоставили полезна информация, предвид бъдещите повишени екоизисквания през новия референтен период на ОСП, влизащ в сила след 2013 г.

„Подхранват ли площите с оборски тор?” е въпросът с еднозначно положителен отговор и потвърждение на високата екологична чувствителност на респондентите от региона. Напълно подхранват над 38%, всеки втори отговаря „по-скоро да”, над 10 % по-скоро не подхранват и едва 1.7% от анкетираните въобще не подхранват площите с оборски тор.

В духа на споменатите положителни констатации са и резултатите от отговорите на въпроса: „Стараете ли се да спазвате сеитбообръщението?”. Около 36% напълно спазват сеитбообръщението, с „по-скоро да” отговарят почти 45%. Сумарно двата отговора показват, че над 80% от селскостопанските производители оценяват значението на ротацията на културите за съхраняване продуктивните качества на почвата. „По-скоро не” отговарят 17%, и „въобще не” – едва 2.3% от респондентите.

Предмет за размисъл са и резултатите от отговорите на въпроса „Обикновено как решавате какви и колко торове, препарати и лекарства да използвате?”. Най-много анкетираните са отговорили, че се консултират с продавача от магазина – 29%. Други 28% се допитват до съседи, роднини и приятели. Както се казва, в този регион „комшулука работи”. По информация от родителите са отговорили малко над 21%. Консултация със специалист провеждат едва 11%. Това е твърде нисък относителен дял, предвид бъдещите завишени технологични изисквания при прилагането на ОСП. Тези данни очертават проблем с достъпа до специализирана помощ, която през годините на преход стана трудно осъществима поради разграждане на структурите, които я обезпечават и осигуряват. Около 8% следят специализирани публикации в пресата или предавания в електронни медии. Техноложичното осигуряване на производствения процес е най-тясно свързано с иновациите, поради което резултатите от изследването показват сериозни пропуски в тази насока. Тревога буди и резултатът от отговорите на въпроса „Обикновено къде изхвърляте непотребните химикали?”. Най-висок е дялът на отговорилите „изхвърлям ги на сметището” – почти 39%. Над 21% ги държат у дома, а малко над 18% ги изхвърлят в реката или на отдалечено място. Този въпрос е екологична бомба, чието неутрализиране е приоритет на специализираните в съответната област институции.

Нагласите в региона са към устойчивост в селскостопанското производство. Предпоставка за това е и демографската картина на респондентите. Почти 70% от селскостопанските производители са в трудоспособна възраст, в т.ч. около половината от тях са на възраст до 40 години. На въпроса „Мислите ли и занапред да се занимавате със селскостопанско производство?” всеки четвърти отговаря утвърдително, „да, и да го разширявам”. „Да, в същия мащаб” е мнението на почти 45% от респондентите. Следователно 70% от анкетираните ще продължават да се занимават със селскостопанско производство в същия или в разширен мащаб. Почти 20% отговарят, че ще се занимават с тази дейност, но ще я свият. Едва всеки десети има намерение да се откаже от селскостопанско производство.

Полезна информация предоставя отговорът на въпроса „Получавали ли сте финансови средства по линия на ОСП?“ Отговорилите „не“ са 77%. Над 17% от респондентите не си спомнят по коя програма са получавали средства. Въпросът „Защо не сте кандидатствали?“ също предоставя възможност за сериозен анализ на получените отговори. Почти всеки трети споделя, че няма достатъчно информация. Над 22% казват, че нямат право поради маломерност и разпокъсаност на земята. Малко над 18% не могат да покрият технологичните изисквания и стандарти. На следващо място са отговорилите, че помощта е незначителна и не покрива разходите и усилията по кандидатстването – над 13% от респондентите. При последващо дълбочинно проучване тези резултати ще предоставят още по-ценна информация за нагласите на хората от региона при кандидатстването за финансова подкрепа на дейността им по линия на ОСП и ще спомогне за подобряване на резултата от прилагането на Общностната политика и за повишаване ефективността и конкурентноспособността на местното производство. Това от своя страна ще допринесе до съхраняване облика на региона, което е един от приоритетите в новия бюджетен и референтен период на ОСП да се съхрани многообразието в селските райони на ЕС.

Обобщения и препоръки

Краткото представяне на резултатите от проведеното ЕСИ очертава възможност за постигане на синергиен ефект при налаганите от ОСП проектологични практики и устойчивото използване на традиционни технологии от производителите на селскостопанска продукция от Благоевградска област. Това ще доведе до повишаване резултатността от усвояването на финансови средства по линия на ОСП и на националните доплащания и до трайно задържане на ефекта от тях поради мотивацията на местните производители да прилагат проектологични практики и след приключване срока на действие на някои програми.

За да се запази този положителен ефект, е необходимо подобряване и оптимизиране дейността на оторизираните органи и институции за прилагане на ОСП, ускоряване и повишаване степента на усвояване на финансовите потоци от ЕС. В условията на криза и ограничен национален ресурс това е императивно условие за повишаване конкурентноспособността на българското селско стопанство и за подобряване на социално-икономическите характеристики на селските райони на страната. Това е съществено условие за съхраняването им, което ЕК обяви за общоевропейски капитал.

Не по-малко съществено условие за по-добро реализиране на общностната земеделска политика е преодоляване на информационния дефицит, който се откроява при проведеното теренно изследване. Основен резултат от проведеното ЕСИ е предпочитанието на потенциалните ползватели на средства по линия на ОСП да бъдат „обгрижени информационно“ от представители на местната власт. При положение, че се създаде работещ в тази насока механизъм, резултатността от прилагането на ОСП ще се повиши

осезаемо. Данните от изследването регистрират висока екологична култура на производителите на селскостопанска продукция, което е съществена предпоставка за очакван синергиен ефект при прилагането на новата ОСП.

Екологичната чувствителност на селскостопанските производители от региона на Благоевград се трансформира в екологична култура, проявява се в позитивни нагласи и практикуване, макар и в различна степен, на традиционни и съвременни практики. Това е предпоставка за реална поява на синергийни, уникални ефекти при бъдещо устойчиво съчетаване на екологичния императив на ОСП и традиционните земеделски практики и е съществен фактор за опазване на околната среда при селскостопанската дейност през новия бюджетен и референтен период 2014-2020 г.

Използвана литература

- Предложение за Регламент на Европейския парламент и на Съвета за установяване на правила за директни плащания за селскостопански производители по схеми за подпомагане в рамките на Общата селскостопанска политика, COM (2011) 625.
- Предложение за Регламент на Европейския парламент и на Съвета за установяване на обща организация на пазарите на селскостопански продукти („Общ регламент за ООП“), COM (2011) 626.
- Предложение за Регламент на Европейския парламент и на Съвета относно подпомагане на развитието на селските райони от Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони (ЕЗФРСР), COM (2011) 627.
- Предложение за Регламент на Европейския парламент и на Съвета относно финансирането, управлението и мониторинга на Общата селскостопанска политика, COM (2011) 628.
- Предложение за Регламент на Съвета за определяне на мерки за определянето на някои помощи и възстановявания, свързани с общата организация на пазарите на селскостопански продукти, COM (2011) 629.
- Предложение за Регламент на Европейския парламент и на Съвета за изменение на Регламент (ЕО) № 73/2009 на Съвета във връзка с прилагането на директни плащания за селскостопански производители за 2013 г., COM (2011) 630.
- Предложение за Регламент на Европейския парламент и на Съвета за изменение на Регламент (ЕО) № 1234/2007 на Съвета по отношение на режима на схемата за единно плащане и подпомагане на лозарите, COM (2011) 631.
- Magda, R. and Bozsik, N. (2010): Macroeconomic importance of the land utilization. In: School of Economics and Management in Public Administration Scientific Journal. 2010. 1: 97-108.
- New Perspectives on the Knowledge-Based Bio-Economy, Conference Report, European Commission, Brussels 2005.
- United Nations Conference on Environment and Development (UNCED) (1992): Agenda 21. Rio de Janeiro;
- http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_336_fr.pdf;
- Dacian Ciolo. Un nouveau partenariat entre l'Europe et les agriculteurs. SPEECH/11/653Bruxelles, 12 octobre 2011;
- Wagner, K. (2006): Multifunctional Agriculture and the CAP in the Region Eisenstadt - Sopron. On CD, XLVII Georgikon Conference, 15th ÖGA Meeting.
- www.agriCulturalconvention.org.
- www.mzh.government.bg.